

**НАДІЯ
БЛОКІНЬ**

бібліотека українського мистецтва

uartlib.org

НАДІЯ БІЛОКІНЬ

О. С Т А Т И В А

МАЙСТЕР ДЕКОРАТИВНОГО РОЗПИСУ

НАДІЯ БІЛОКІНЬ

ВИДАВНИЦТВО «МИСТЕЦТВО»

КИЇВ. 1966

Декоративне мистецтво найтісніше пов'язане з повсякденним життям народу, з його трудовою діяльністю і побутом. Воно відіграє велику роль у загальному культурному розвитку народу, допомагає формуванню естетичних почуттів, вихованню художніх смаків.

«Де немає потреби в тому, щоб навіть найдрібніші, загальнопобутові речі були художніми, там мистецтво росте на піску, не пустило ще справжнього коріння»¹, — писав великий російський критик В. Стасов.

Всяке справжнє мистецтво ґрунтується на народній творчості. Тому конче потрібні дослідження, присвячені життю і творчості народних майстрів, «умільців», які безпосередньо виражають прагнення народу до прекрасного, його естетичні ідеали.

Одним з таких народних майстрів є Надія Аврамівна Білокінь, автор багатьох декоративних розписів, сповнених справжньої поетичності і життєствердження.

* * *

Основою декоративного розпису, його, так би мовити, одиницею виміру, є орнамент, який виробляється і вдосконалюється на протязі сторіч. Орнамент складається з певних мотивів. Мотив — це спільне для багатьох окремих творів сполучення ліній, фігур, кольорів.

Кожному орнаменту властиві свої мотиви, в яких знаходять відображення своєрідні умови життя народу, його природне оточення.

Так, для орнаменту народів Півночі характерний мотив ялинок і рогів оленя, для казахського, киргизького — рогів барана, грузинського і вірменського — грон винограду і плодів граната, узбецького — бавовни, перцю, для середньо-російської смуги — польових квітів.

Для українського орнаменту найхарактернішими є рослинні мотиви: «смеречка» — у гуцулів, «кленове» і «дубове листя», «сосонка» — на Поліссі, «барвінок», «конюшина» і «калина» — у центральних областях, «сливки», «ягідки» то-

¹ В. В. Стасов. Собр. соч., т. I, СПб, 1894, отд. 2, стор. 422—423.

що — повсюдно. Типовим для рослинної орнаментики є «бігунчик», широко розповсюджені «вази», «букети», «гілочки» та зображення окремої «квітки».

Орнамент своїм характером відповідає призначенню речі, яку він прикрашає, особливостям матеріалу, на якому його роблять, розмірам площі, для прикрашення якої він призначений — будь то барвисті вишивки чи килими, різьбярські речі, гончарні вироби чи настінний розпис.

Настінний розпис був широко розповсюджений по всій Україні ще у XVIII столітті на Правобережжі і Лівобережжі, Слобожанщині, Галичині та Буковині. Кожна місцевість мала свій живописний стиль.

Село Петриківка має дуже цікаву історію. Воно було засноване у 1772 році внаслідок переселення козаків із запорізького селища Курилівка. Після ліквідації Запорізької Січі Петриківка стала «казенною, державною» слободою. Завдяки цьому її жителі не зазнали кріпацької неволі, що, безумовно, сприяло розвитку народної творчості.

Основні мотиви орнаментів були принесені із Запоріжжя, де вони широко застосовувались у вишиванні одягу, рушників, у домотканих ряднах, різьбі по дереву і кості, в гончарній справі.

У с. Петриківці орнамент почав розповсюджуватись і в інших галузях: при розписі скринь, будівель тощо.

Звичай розписувати стіни хат давно відомий на Україні. Розмальовані хати можна зустріти й тепер.

Композиція зовнішнього і внутрішнього розпису не однакова (внутрішній більш складний), але як у тому, так і в іншому випадку вони підпорядковані архітектурі будівлі.

Переважають рослинні мотиви, іноді, в більшості у зовнішній оздобі, зустрічаються геометричні.

Розписи зовні зустрічаються під стріхами у вигляді фриза, навколо вікон і дверей та в міжвіконних простінках. Розмальовують ще й призьбу, тильну частину хати, а також інші будівлі: комору, клуню, погріб. Особливу увагу приділяють розпису всередині хати. Перш за все прикрашають піч, місця навколо вікон і дверей, рідше — стелю. На стіні біля ліжка інколи вміщується розпис, що нагадує килим.

Настінні розписи в с. Петриківці виконують майже виключно жінки. Робота починається з того, що малюють великі квітки, потім з'єднують їх гілочками і листочками, далі рівномірно заповнюють простір меншими квітами, бутонами і листочками. Працюють петриківські художниці дуже швидко, прагнучи перш за все до створення декоративних плям. Над усім панує потяг до колористичної гами.

Стіни під розпис білять крейдою або крейдянкою, підмішуючи інколи синьки, щоб утворився ясно-блакитний колір, або домішують сажі (ясно-сірий), зеленої фарби (зеленуватий). Тут користуються різнобарвними глинами, сажею, крейдою, синькою, деревним вугіллям, соками і наварами рослин та дешевими мінеральними фарбами, розведеними на борошняному клейстері, піспі з пшона або на воді з молоком.

Проте зараз розпис на ґрунті в с. Петриківці майже зник: його витіснило малювання на папері. Піч і стіни оздоблюють «мальовками» — квітками, виготов-

леними на окремих аркушиках паперу, що ними обліплюють поверхню печі, а на самому ґрунті роблять підведення. Цей спосіб орнаментування, що з'явився пізніше за малювання на ґрунті, нагадує облицювання печі мальованими кахлями.

Років п'ятдесят тому петриківські майстри стали застосовувати для «мальовок» анілінові фарби. Розводились фарби на суміші яєчного білка з жовтком: жовток допомагає стійкості і яскравості фарб, а білок використовується як лак, що надає малюнку своєрідного блиску. Добір фарб був обмежений: найбільше вживали червону, синю, жовту, а також зелену, рожеву, жовтогарячу.

Петриківські майстрині оздоблюють піч і весь інтер'єр хати у строгому порядку.

На горизонтальних карнизах комина наліплюють заготовлені стьожки з рослинним орнаментом. На чільній стороні печі — фронтальній частині комина — розташовують у певному порядку «мальовки»: невеличкі квітки з листочками, а в самому центрі, в «дзеркалах» (нішах) вміщують великі квітки. Найбільшої уваги приділяють оздобленню дзеркал, що є вінцем усієї декоративної роботи. Іноді розмальовують або прикрашають «мальовками» ще й бічну частину печі та напільне віконце.

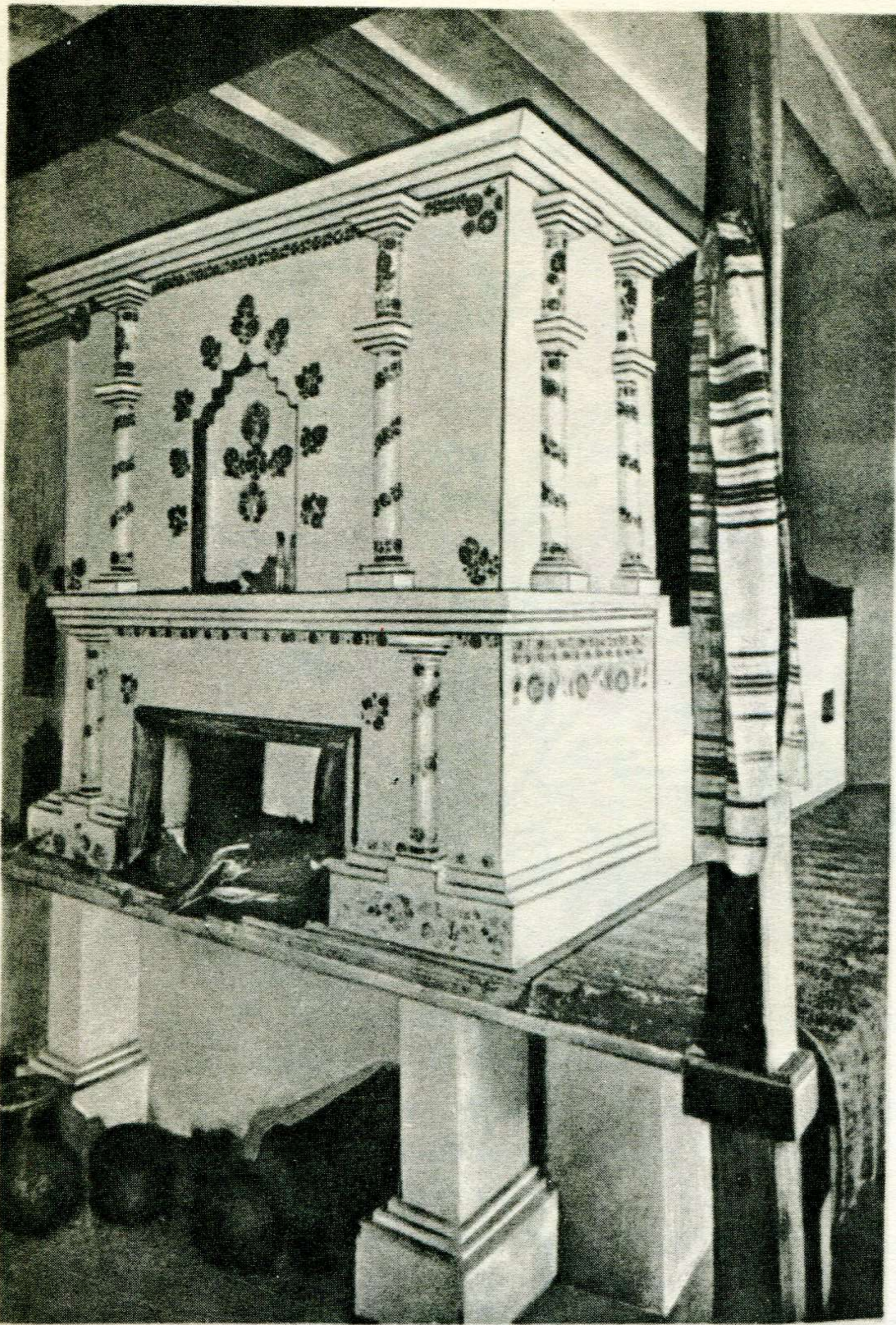
Крім печі, петриківські господарки прикрашають сволок та слижі (балки), а також полиці мисника орнаментальними широкими паперовими стьожками, що зветься «лиштвою». Це свого роду кайма з зображенням «бігунчика» — орнаменту у вигляді хвилястої рослинної гілки — з вирізом у нижній частині

I

II

III

майстрів є червона калина. Композиція цього розпису нагадує віночок: на двох гілках, що розгалужуються від середини знизу і спрямовуються праворуч і ліворуч на всьому аркуші паперу, висять грона достиглої червоної калини в натуральну величину, а посередині вгорі розташовані менші гілочки з червоними ягідками, на яких сидить зозуля. Зозуля показана червоною плямою, щоб не порушувати загальної колірної гами. Поміж листочків розташовані волошки, різноколірні цяточки та рисочки.

По кутах аркуша намальовано подвійні закрутки, подібні до рогів барана, а по самому краю листа слідує хвиляста лінія з цяточками.

* * *

Влітку 1935 року автор цих рядків довідався з преси про те, що в Києві організується республіканська виставка народного мистецтва. Виставочний комітет звертався з проханням до всіх майстрів народної творчості, до сільської інтелігенції сприяти цій справі. Тоді я надіслав до Державного музею українського мистецтва 100 зразків петриківського розпису.

Тижнів за два я одержав з музею такого листа: «Шановний т. Статива! Ваші експонати петриківських майстрів декоративного розпису виставочний комітет одержав повністю. Малюнки дуже цікаві і заслуговують на те, щоб їх екс-

IV

понувати на Першій республіканській виставці народної творчості. Сповістіть нас телеграмою, де працюють зараз петриківські десять майстрів, про яких Ви описуєте в доповідній записці, і чи живі вони зараз?».

Я зрозумів, що в столиці звернули увагу на численні роботи петриківських майстрів, зібрані мною на протязі 20 років, і негайно сповістив виставочний комітет про те, що всі петриківські майстри працюють в різних колгоспах. Невдовзі я одержав телеграму з проханням привезти петриківських жінок-художниць або сприяти їхньому виїзду в Київ на тимчасову роботу.

Спочатку я звернувся до Тетяни Якимівни Пати. Через два дні вона, нарешті, дала згоду поїхати до Києва при умові, що хтось поїде разом з нею. Після довгих умовлянь відпустили з Патою і шістнадцятирічну Галю Павленко. Особливо важко було влаштувати поїздку Надії Аврамівни Білокінь, бо в неї було п'ятеро малих дітей.

На початку жовтня 1935 року я зібрав усіх трьох: Тетяну Якимівну Пату, Надію Аврамівну Білокінь і Галину Іванівну Павленко — і відправив їх до Києва. Через місяць до столиці запросили ще двох жінок-петриківчанок: Ярину Уліянівну Пилипенко та Ганну Кіндратівну Пилипенко.

За участь у першій виставці народного мистецтва України Н. А. Білокінь, Т. Я. Пату, Г. І. Павленко, Я. У. Пилипенко і Г. К. Пилипенко було нагороджено грамотами і дипломами I ступеня, а в 1936 році, після Декади українського мистецтва і Першої республіканської виставки народної творчості, їм усім було присвоєно почесне звання майстра народної творчості.

За постановою Уряду УРСР у вересні 1936 року в Петриківці було відкрито школу для підготовки майстрів декоративного малювання. Перший набір учнів до цього учбового закладу зробив автор цієї роботи.

* * *

Розглядаючи твори петриківських майстрів, ми знаходимо в їх розписах багато спільного щодо орнаментальних мотивів композиційної побудови малюнка, техніки виконання, але в той же час кожен з них має свою манеру, свій почерк, своє творче обличчя.

Талановитим самобутнім майстром Н. А. Білокінь створено багато оригінальних композицій.

Безпосереднім учителем Білокінь була і є чарівна українська природа з широкими ланами, з зеленими луками, з запашними гаями, з пишним цвітом квітів. Мала Надійка уважно спостерігала за роботою матері, яка за давніми традиціями розмальовувала свою хату різними візерунками. Вона швидко навчилася техніці малювання і в 12 років освоїла її настільки, що стала допомагати матері прикрашати хату. Через два-три роки вона вже самостійно розмальовує не лише свою хату, а й житла сусідів.

Ось що розповідає про своє життя Надія Аврамівна:

«Народилася я в 1893 році в с. Петриківці того ж району, Дніпропетровської області, в сім'ї бідних селян. Сім'я складалася з семи чоловік. Одержати хоча б початкову освіту мені не довелося, бо нестатки в сім'ї були настільки великі, що батьки не мали змоги віддати мене до школи.

З 12 років я почала допомагати матері прикрашати хату «мальовками», чим здивувала усіх членів нашої сім'ї. У 1907 році, коли мені було 14 років, я почала робити усім сусідам різні «мальовки», стьожки до карнизів печі, квітки до комина, лиштви до слижів і сволока та рушники на цигарковому папері. Мою працю почали хвалити всі сусіди, і це заохотило матір понести мої «мальовки» на базар, де їх швидко розкупили. З того часу я стала самостійно розмальовувати хати людям і виконувати різні малюнки на замовлення і на базар. Малювала я в більшості зимою та перед релігійними святами, а влітку батьки посилали мене в строк у найми заробляти гроші, щоб зимою не їла батьківського хліба, бо в нас була велика сім'я і нужда ніколи не залишала нашу хату.

У 1913 році я вийшла заміж і також продовжувала займатися малюванням квіток і збувати їх на базар, а згодом навчились малювати квітки мій чоловік і свекруха, і всі разом стали заробляти гроші. Наші «мальовки» мали великий попит, а тому ми старанно нароблювали багато різноманітних і різнобарвних квіток і носили їх навіть за межі Петриківщини, аж у Полтавську губернію, де збували все з великим успіхом.

У 1920 році я познайомилася з місцевим учителем малювання О. Ф. Стати-

вою, який звернув увагу на мої квітки, став хвалити мої роботи і заохочувати мене до дальшої праці. Він забезпечував мене фарбами і великими аркушами паперу і просив виконувати йому багато різноманітних малюнків, де б були не лише квіти, а й птахи, тварини та люди.

Малювання давало мені, по-перше, безмежну втіху і задоволення, а, по-друге,— це було матеріальне забезпечення моєї сім'ї. Так продовжувалось до 1929 р.

У 1929 році ми вступили до колгоспу. Мій чоловік став бригадиром, а згодом заступником голови колгоспу, а я працювала на різних роботах. Малювати прийшлося рідше, поки не зміцнів наш колгосп, а потім я знову взялася до малювання і оздоблювала свою хату, як і раніше, але робити квітки на продаж я залишила.

У 1935 році мене було направлено разом з іншими майстрами до Києва.

У столиці я працювала по підготовці виставки народної творчості. За час перебування в Києві я намалювала сотні різноманітних квітів і багато жанрових композицій, які експонувалися на Першій республіканській виставці народної творчості в Києві, а пізніше в Москві, на Декаді українського мистецтва в 1936 році. Мої роботи мали великий успіх, за що Український уряд присвоїв

мені звання майстра народної творчості і нагородив дипломом першого ступеня та грамотою.

Після цієї подорожі я ще з більшою охотою взялася до малювання. Навесні 1936 року ми виїхали до Солонянського району, Дніпропетровської області. В цьому районі хат не розписували і не оздоблювали «мальовками», і я стала впроваджувати петриківський звичай серед тутешнього населення. Мої квіти дуже сподобались мешканцям цього району, і в таких селах, як Войкове, Бутовичі, Пропашне, Лугове та ін., стали прикрашати хати і запозичувати від мене спосіб малювання та декоративного оздоблення інтер'єра хати.

У 1940 році мого чоловіка райвиконком Солонянського району направив до Бессарабії на роботу серед болгар. Тут я теж малювала квітки і показувала болгарам, як найкраще прикрасити своє житло.

У 1941 році, на початку війни з німецькими загарбниками, мого чоловіка було мобілізовано, а ми всією сім'єю повернулися до Петриківки. У війну мій чоловік загинув, і я залишилася з п'ятьма дітьми, прийшлося переїхати в селище Радсело, Паньківської сільради, Петриківського району на Дніпропетровщині.

Всі діти стали тепер дорослими. Старший син Петро працює на будівництві Дніпродзержинської ГЕС бульдозеристом, а дочки працюють в Дніпропетровську і Дніпродзержинську. Від мене вони навчились малювати квіти і різні візерунки.

Живу я тепер сама. Діти зрідка навіщають мене. Іноді малюю на замовлення окремих осіб і деяких організацій.

З 1962 року я — член Спілки художників України».

* * *

Надія Аврамівна Білокінь у чистоті зберегла давні традиції майстрів петриківського декоративного розпису і донесла їх до наших днів. Надзвичайно самотність, щира творчість цього майстра є продовженням і розвитком чудових традицій українського декоративного мистецтва.

Уважно спостерігаючи навколишню природу і жадібно вбираючи її, Білокінь відтворює рослинний світ на свій лад. Вона не переносить квіти на папір натуралістично, а створює нові форми, підкреслює характерні риси певної речі, часом перебільшуючи їх, розв'язує композицію завжди узагальнено, зі значною долею умовності.

Улюбленими мотивами Білокінь є букет квітів у горщику і без нього, окрема квітка, яка доповнюється бутонами, гілочками та листочками.

Особливо цікава композиція у вигляді виростаючих з горщика пишних рослин, на стеблах яких розпустилися квіти — майорці. Вона побудована на середній осьовій гілці з трьома квітками. На інших шести гілках розміщено по одній квітці. Всі квітки розташовані симетрично.

Білокінь домоглася тут чіткості легкого і вільного рисунка і чарівної колірної злагодженості. Найбільшої виразності набувають великі червоно-рожеві квітки та зелені лапаті листки. Елементи, подібні до клеверу, пирію, шириці, мітлиці та інших видів рослинності, доповнюють і збагачують дану композицію настільки, що вона стає нарядною, витонченою.

VI

Весь розпис вирішений суто декоративно і може служити прикрасою в будь-якому приміщенні.

Олівцем Білокінь не користується ні при малюванні квіток, ні навіть при складанні великих орнаментальних композицій. Вона малює саморобними щіточками (квачиками), виготовленими з котячої шерсті. М'якою щіточкою вона не водить по білому полю аркуша чи стіни, а лише злегка торкається до нього в напрямку від себе, залишаючи легкий слід, і тут же, відриваючи щіточку, повторює знову ці рухи. Така техніка мазка надає можливості майстру досягати надзвичайної ажурності, легкості малюнка.

Спостерігаючи за роботою майстрині, дивуєшся, як вона швидко орудує простою котячою щіточкою, вимальовуючи дивовижні, різноманітні квіти на очах у глядача.

У композиції квітів спостерігається щонайбільше чотири типи побудови: по трикутнику, по діагоналі, від центра і віночком. У великих композиціях Білокінь застосовує середню осьову лінію і вже тоді рівномірно заповнює весь аркуш квітами та листочками.

Будуючи окрему квітку чи складну орнаментально-рослинну композицію, Білокінь завжди виходить не з лінії, а з кольорової плями з послідовним заповненням всієї площини. Кольорові плями залежно від різних фарб дають різні колористичні ефекти, хоча палітра у Білокінь в більшості обмежується червоною, синьою, жовтою, а також рожевою, фіолетовою і зеленою фарбами.

Для композиції Білокінь характерні деяка асиметричність, відсутність одноманітного повторення одних і тих же елементів. Її квіти і жанрові малюнки композиційно врівноважені завдяки ритмічному чергуванню кольорів.

Крім орнаментальних рослинних малюнків, Білокінь відома своїми жанровими композиціями, такими, як «Весілля», «Українські дівчата», «Роман і Оксана», «Пряха» тощо.

У народній картинці «Весілля» ми бачимо зелену бричку, заповнену людьми: тут молодий і молода, дружка з букетом, боярин з дружкою, гармоніст, дружка з «дивнем» і, нарешті, спереду сидить погонич.

Пара баских коней, гриви і зброя яких уквітчані кольоровими стьожками, мчать щосили.

Спереду і ззаду ростуть кущі калини. Вгорі розміщені ритмічно три сині голуби, які летять назустріч, немов вітаючи весільну подорож.

Динамічний рух процесії можна спостерігати по колесах брички, які миготять від швидкості обертання; це досягнуто пофарбуванням спиць в червоний, зелений, жовтий кольори. Ободи коліс сині.

Рама картини, що має смужку-кайму шириною в 8 см, заповнена цятками різних кольорів, але найбільше переважають зелені крапки і поміж них зрідка рожеві та жовті, що не порушує зеленуватого кольору рами.

На честь 46-х роковин Жовтня Білокінь створила близько двох десятків нових композицій, що, як і всі її роботи, відзначаються динамічністю малюнка, монументальністю й радісним соковитим колоритом. Вони глибоко народні і яскраво індивідуальні.

Декоративне мистецтво Надії Білокінь по своїй природі радісне, оптимістичне, життєстверджуюче.

У Петриківці живуть і працюють ще й інші талановиті майстри декоративного розпису, які є послідовниками ветеранів: Т. Я. Пати, Н. А. Білокінь і Я. У. Пилипенко. Тридцять майстрів об'єднані в товариство художників при виробничій фабриці «Дружба», де виготовляються шкатулки підлакового розпису.

Керує цим об'єднанням майстер народної творчості, член Спілки художників України Ф. Панко.

Наслідування творчості Білокінь спостерігається в усіх сучасних петриківчан — майстрів декоративного розпису, які збагачують і поглиблюють петриківський орнаментальний стиль у різних галузях художньої промисловості і прикладного мистецтва.

ТАБЛИЦІ

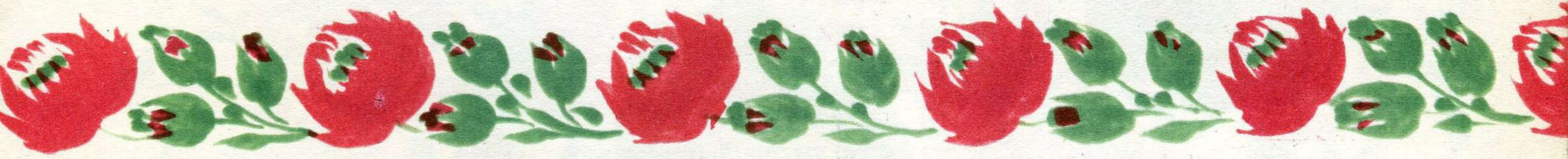
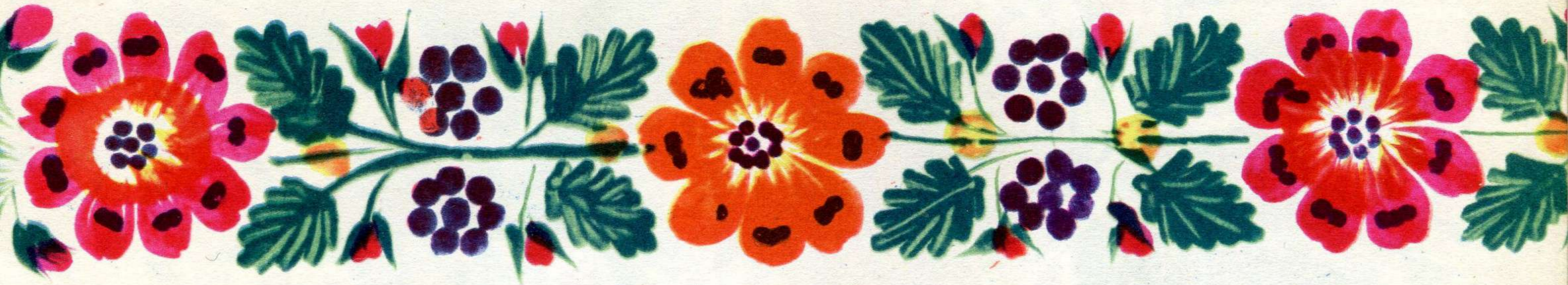

5

6

12

13

16

17

19

20

21

22

28

29

П Е Р Е Л І К І Л Ю С Т Р А Ц І Й¹

У ТЕКСТІ

- I. Декоративний розпис, побудований за схемою «трикутник».
- II. Декоративний розпис, побудований за схемою «діагональ».
- III. Комин, оздоблений «малюваннями» та підведенням.
- IV. Декоративне панно «Яблука», побудоване за схемою «віночок».
- V. Декоративне панно, побудоване за схемою «від центра».
- VI. Декоративний розпис «Виноград», побудований за схемою «осьова лінія».

ТА Б Л И Ц І

1. Декоративний розпис «Гвоздики та мітлички». 63×50. 1960.
2. Декоративне панно «Синій птах» 60×84. 1960.
3. Декоративне панно «Павич». 60×94. 1963.
4. Декоративний рушник з вирізним мереживом. 76×40. 1961.
5. Стьожки до комина. 3×50. 1962.
6. «Бігунчик» — хвиляста рослинна гілка. 8×50. 1960.
7. Декоративне панно «Будяки». 60×84. 1963.
8. Декоративне панно «Жоржини, майорці, сливки». 60×84. 1962.
9. Декоративне панно «Дзвіночки». 60×84. 1962.
10. Декоративне панно «Квіти, китички, мітлиця». 60×84. 1963.
11. Декоративне панно «Жоржини з китичками». 60×84. 1963.
12. Декоративний розпис «Гвоздики». 40×30. 1960.
13. Декоративний розпис «Цибулька». 40×30. 1960.
14. Декоративний розпис «Айстри у горщику». 63×50. 1961.
15. Декоративний розпис «Гвоздики». 40×30. 1961.
16. Декоративний розпис «Яблука». 40×30. 1963.
17. Декоративний розпис «Горошок». 40×30. 1961.
18. Декоративне панно «Калина». 60×84. 1961.
19. Декоративний розпис «Жоржини з блакитною квіткою». 40×30. 1961.
20. Декоративний розпис «Майорці». 40×30. 1961.
21. Декоративний розпис «Калина». 40×30. 1963.
22. Декоративний розпис «Хризантеми». 40×30. 1963.
23. Декоративний розпис «Майорці та лапате листя». 70×54. 1961.
24. Народна картинка «Весільна процесія». 60×84. 1961.
25. Народна картинка «Весілля». 50×95. Варіант 1960.
26. Декоративне панно «Цибулька та горошок». 60×84. 1962.
27. Килим. 62×88. 1960.
28. Декоративний розпис «Жоржини». 40×30. 1961.
29. Декоративний розпис «Хризантеми з бутонами». 40×30. 1961.

¹ Перелік побудовано за таким принципом: назва твору, його розмір у сантиметрах (перша цифра означає висоту, друга — ширину), рік виконання.

7С(С2)
С 78

АЛЕКСАНДР ФЕДОСЕЕВИЧ СТАТИВА
МАСТЕР ДЕКОРАТИВНЫХ РОСПИСЕЙ
НАДЕЖДА БИЛОКИНЬ
(На украинском языке)

*

Редактор *А. Г. Пеккер*
Художник *М. І. Марушинець*
Художній редактор *В. І. Юрчишин*
Технічний редактор *Л. О. Петронюк*
Коректор *Т. М. Донська*

*

БФ 01016. Здано на виробництво 15.І 1964 р.
Підписано до друку 10.ІІІ 1965. Формат 84×108/16.
Фіз. друк. арк. 2,5. Умовн. друк. арк. 4,2.
Обліково-вид. арк. 4,53. Зам. 827.
Тираж 1500. Ціна 91 коп.

*

Фабрика кольорового друку Державного комітету
Ради Міністрів УРСР по пресі.
Київ, Довженка, 3.
Набор виготовлений на Київській фабриці набору,
вул. Довженка, 5.

У 1965 році

виходять у світ

книги і альбоми,

присвячені народному мистецтву:

Н. ГЛУХЕНЬКА. Петриківські
декоративні розписи.

І. ГУРГУЛА. Народне мистецтво
західних областей України.

О. СТАТИВА. Надія Білокінь.

Г. МЕСТЕЧКІН. Ганна Собачко.

УКРАЇНСЬКЕ НАРОДНЕ МИС-
ТЕЦТВО, т. IV. ЖИВОПИС.

Українське народне декоративне мис-
тецтво (альбом за матеріалами Рес-
публіканської виставки 1963 року).

